

FUQAROLIK ONGINI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR

Asadbek Egamberganov Madaminovich

Andijon davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi

(huquq ta'limi) 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20953983>

Annotatsiya: Mazkur tezisda fuqarolik ongini shakllantiruvchi omillar ilmiy jihatdan keng va atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqotda fuqarolik ongining mohiyati, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, huquqiy, ta'limiy, axborot va madaniy omillar tizimli ravishda o'rganiladi. Oila, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari va davlat siyosatining fuqarolik ongini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy manbalarga tayanib asoslab beriladi. Shuningdek, O'zbekiston sharoitida fuqarolik ongini shakllantirish muammolari va istiqbollari ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy demokratik jamiyat qurish jarayonida faol fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashning nazariy va amaliy asoslarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: fuqarolik ongi, huquqiy madaniyat, ta'lim tizimi, oila tarbiyasi, fuqarolik jamiyati, demokratik qadriyatlar, ijtimoiy faollik, axborot muhiti, milliy qadriyatlar, davlat siyosati.

FACTORS SHAPING CIVIC CONSCIOUSNESS

Asadbek Egamberganov Madaminovich

Andijan State Pedagogical Institute

Methodology of teaching social and humanitarian subjects (legal education)

2nd year master's student

Annotation. This thesis provides a comprehensive and scientifically grounded analysis of the factors shaping civic consciousness. The study examines the essence of civic consciousness and systematically investigates the social, legal, educational, informational, and cultural factors influencing its development. The roles of family, educational institutions, mass media, civil society organizations, and state policy in fostering civic consciousness are substantiated with reference to scientific literature. Additionally, the challenges and prospects of developing civic consciousness in the context of Uzbekistan are considered. The research findings reveal the theoretical and practical foundations for strengthening an active civic stance in the process of building a modern democratic society.

Keywords: civic consciousness, legal culture, education system, family upbringing, civil society, democratic values, social activity, information environment, national values, state policy.

Kirish

Fuqarolik ongi – demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining shakllanishida markaziy o'rin tutuvchi tushunchadir. U shaxsning jamiyat va davlat oldidagi mas'uliyatini anglab yetishi, o'z huquq va burchlarini bilishi hamda ijtimoiy-siyosiy hayotda faol ishtirok etishi bilan tavsiflanadi. Fuqarolik ongi rivojlangan jamiyatlarda qonun ustuvorligi ta'minlanadi, insonlar o'rtasida hamkorlik va o'zaro hurmat muhiti vujudga keladi.

Zamonaviy dunyoda fuqarolik ongining shakllanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unga turli ichki va tashqi omillar ta'sir etadi. Globallashuv, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy o'zgarishlar va siyosiy islohot jarayonlari fuqarolik ongini shakllantirishning yangi imkoniyatlari va muammolarini yuzaga keltirmoqda. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha davlat dasturlari fuqarolik ongini yanada mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Shu sababli, fuqarolik ongini shakllantiruvchi omillarni ilmiy jihatdan o'rganish, ularning o'zaro ta'sirini tizimli tahlil etish va amaliy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqish – zamonaviy ijtimoiy fanlar, huquqshunoslik va pedagogika uchun dolzarb vazifalardan biridir. Mazkur tadqiqot ushbu muhim muammoga kompleks yondashuv asosida ilmiy javob berishga harakat qiladi.

Asosiy qism

Fuqarolik ongi kontseptsiyasi tarixiy jihatdan demokratiya, huquq ustuvorligi va insonlar o'rtasidagi ijtimoiy shartnoma g'oyalari bilan bog'liq holda rivojlanib kelgan. Aristotel, J.J. Russo, Immanuil Kant va zamonaviy siyosatshunoslar bu tushunchani chuqur o'rganishgan. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda fuqarolik ongi quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi: huquqiy bilim va savodxonlik; jamiyat hayotida faol ishtirok etish istagi; davlat va jamiyat oldida mas'uliyat hissi; demokratik qadriyatlarga sadoqat va ularni himoya qilish; tenglik, adolat va bag'rikenglik tamoyillariga rioya etish.

Fuqarolik ongini shakllantiruvchi omillarni quyidagi asosiy guruhlariga bo'lish mumkin.

Ta'lim – fuqarolik ongini shakllantirishning eng asosiy, tizimli va samarali mexanizmi hisoblanadi. Umumta'lim maktablaridan tortib oliy o'quv yurtlarigacha bo'lgan barcha bosqichlarda berilayotgan ijtimoiy-gumanitar fanlar, huquq asoslari va fuqarolik ta'limi yoshlarning fuqarolik ongini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. BMT Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 26-moddasida ta'limning asosiy maqsadi insonlar o'rtasida bag'rikenglikni rivojlantirish, tinchlikni mustahkamlash va inson huquqlariga hurmat ruhini singdirish ekanligi alohida ta'kidlangan. [1]

Ta'lim jarayonida yoshlar demokratiya tamoyillari, qonun ustuvorligi va fuqarolik javobgarligi kabi asosiy tushunchalarni o'rganadi. Maktab muhitida demokratik qadriyatlarni amalda sinab ko'rish, o'quvchilar o'zini o'zi boshqaruvini rivojlantirish, munozara va muloqot ko'nikmalarini oshirish – bularning barchasi faol fuqaroni shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sifatli fuqarolik ta'limini olgan yoshlar kelajakda saylovlarda faolroq ishtirok etadi, jamoat tashkilotlariga ko'proq qo'shiladi va ijtimoiy muammolarga befarq bo'lmaydi. O'zbekistonda ham ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida fuqarolik ta'limiga alohida e'tibor qaratilmoqda: Milliy o'quv dasturlarida «Huquq va jamiyat», «Fuqarolik» kabi fanlar joriy etilmoqda.

Oila va tarbiya muhiti omili

Oila – shaxsning fuqarolik ongini birinchi marta shakllantiradigan asosiy ijtimoiy muhit. Psixologik tadqiqotlar ko'rsatadiki, bolaning 6-12 yoshlari oralig'ida shakllangan ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor normalari umr bo'yi saqlanib qoladi. Ota-onaning ijtimoiy pozitsiyasi, davlatga va jamiyatga munosabati, qonunlarga hurmat ko'rsatishi va fuqarolik faolligi bevosita bolaning dunyoqarashini belgilaydi.

Oilada demokratik muloqot madaniyati – ya'ni bolaning fikri tinglanishi, unga mas'uliyat yuklatilishi va huquqlar haqida muloqot olib borilishi – kelajakdagi faol fuqaroni shakllantiradi. Aksincha, avtoritar va qat'iy ierarxik oila muhiti ko'pincha siyosiy loqaydlik va fuqarolik apatiyasiga olib keladi. Shuning uchun ham oilada demokratik qadriyatlarni tarbiyalashga yordam beradigan ota-onalar uchun mo'ljallangan dasturlar va pedagogik qo'llanmalar ishlab chiqish zamonaviy pedagogika oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit omili

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi fuqarolik ongini shakllantirishda yangi imkoniyatlar va xavflarni birga olib keldi. Ommaviy axborot vositalari (OAV) fuqarolarni davlat siyosati, ijtimoiy muammolar, huquqiy

hodisalar va xalqaro jarayonlar haqida xabardor qiladi, ularda siyosiy va ijtimoiy qiziqishlarni uyg'otadi. OAV ta'sirining ikki tomoni mavjud: to'g'ri, ishonchli va xilma-xil ma'lumotlar fuqarolik ongini rivojlantirsa, dezinformatsiya, propaganda va siyosiy manipulyatsiya uni deformatsiya qiladi. Shu sababli raqamli savodxonlik – yani ma'lumotlarni tanqidiy baholash, manbaini tekshirish va noto'g'ri axborotni aniqlash ko'nikmasi – zamonaviy fuqarolik ongining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. UNESCO ning ta'lim sohasidagi hujjatlarida ham raqamli savodxonlikni fuqarolik ta'limiga kiritish zarurligi alohida ta'kidlangan.

Fuqarolik jamiyati institutlari omili

Nodavlat tashkilotlar, kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari va ixtiyoriy ko'ngillilik harakatlari fuqarolik ongini amalda namoyon etish va rivojlantirish uchun eng muhim maydon hisoblanadi. Ushbu institutlar fuqarolarga o'z huquqlarini bevosita amaliyotda sinab ko'rish, hamkorlik va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, jamiyat muammolarini birgalikda hal etish imkonini beradi.

1993-yilgi Vena deklaratsiyasida fuqarolik jamiyati tuzilmalarining inson huquqlarini ta'minlash va demokratiyani mustahkamlashdagi hal qiluvchi o'rni alohida ta'kidlangan. Rivojlangan fuqarolik jamiyatiga ega davlatlarda – masalan, Skandinaviya mamlakatlarida – fuqarolarning siyosiy va ijtimoiy hayotdagi ishtiroki ancha yuqori bo'lib, bu bevosita faol nodavlat institutlar faoliyati bilan bog'liq. O'zbekistonda so'nggi yillarda nodavlat notijorat tashkilotlar sonining ortishi, mahalla institutining mustahkamlanishi va ko'ngillilik harakatlarining kuchayishi fuqarolik ongini rivojlantirish uchun qulay zamin yaratmoqda.

Davlat siyosati va huquqiy muhit omili

Davlatning demokratik islohotlari, qonunchilik bazasining takomillashuvi, shaffoflik va hisobdorlik tamoyillariga rioya etish hamda fuqarolar huquqlarini samarali himoya qilish mexanizmlarining mavjudligi fuqarolik ongiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Fuqarolar o'z huquqlari qonun orqali kafolatlanganini va davlat institutlari ularga xizmat qilishini his qilganida, ular jamiyat hayotida faolroq ishtirok etishga moyil bo'ladi.

Aksincha, korrupsiya, qonunlarning tanlab qo'llanilishi va huquqiy tenglikning ta'minlanmasligi fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini pasaytiradi va fuqarolik apatiyasiga olib keladi. Yevropa inson huquqlari sudining amaliyoti va BMTning fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro pakti ham davlatlarning fuqarolar ishtiroki uchun qulay demokratik muhit yaratishga oid majburiyatlarini belgilab bergan. O'zbekiston Respublikasining 2023-yilda qabul qilingan yangi Konstitutsiyasida fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirok etish huquqi va mexanizmlari yanada kengaytirildi.

Tarixiy xotira va milliy qadriyatlar omili

Xalqning tarixiy tajribasi, milliy qadriyatlari, madaniy merosi va o'ziga xos an'analari fuqarolik ongini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'z tarixi va madaniy merosiga hurmat, milliy g'urur va vatanparvarlik hissi fuqarolarda jamiyat va davlat oldidagi mas'uliyatni yanada chuqurlashtiradi. Ayniqsa, mustaqillikni nisbatan yaqin qo'lga kiritgan, o'ziga xos davlatchilik an'analarini shakllantirish jarayonida bo'lgan O'zbekiston kabi davlatlar uchun bu omil alohida strategik ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda Amir Temur, Al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy kabi buyuk ajdodlar merosi va «Yurt mustaqil bo'lmasa, kelajak yo'q» kabi milliy qadriyatlar fuqarolik ongini shakllantiruvchi ideologik poydevor vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, tarixiy xotirani saqlash va milliy qadriyatlarni rivojlantirish bilan bir qatorda, ularni universal insoniy qadriyatlar – erkinlik, tenglik, adolat va bag'rikenglik – bilan uyg'unlashtirish zamonaviy fuqarolik ongini to'liq shakllantirish uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Iqtisodiy va ijtimoiy muhit omili

Ijtimoiy-iqtisodiy holat ham fuqarolik ongiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik va kambag'allik yuqori bo'lgan jamiyatlarda fuqarolar siyosiy jarayonlardan chetlanadi va fuqarolik apatiyasi kuchayadi. Aksincha, barqaror iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy kafolatlar va tenglik imkoniyatlari mavjud bo'lgan sharoitda fuqarolar ijtimoiy-siyosiy hayotda faolroq ishtirok etishga moyil bo'ladi. Farovon va ta'lim olgan o'rta sinf – barqaror fuqarolik ongining asosi hisoblanadi. Shu sababli ham ko'plab davlatlar fuqarolik ongini rivojlantirish dasturlarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyalari bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirmoqda. O'zbekistonda «Yangi O'zbekiston» strategiyasi va «2030-yilga qadar rivojlanish dasturi» doirasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohot va aholini ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlari ham fuqarolik ongini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Xulosa

Yuqorida bayon etilgan tahlil asosida shunday xulosa qilish mumkinki, fuqarolik ongini shakllantiruvchi omillar – ta'lim tizimi, oila va tarbiya muhiti, ommaviy axborot vositalari va raqamli muhit, fuqarolik jamiyati institutlari, davlat siyosati va huquqiy muhit, tarixiy xotira va milliy qadriyatlar hamda ijtimoiy-iqtisodiy muhit – o'zaro chambarchas bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi yaxlit tizimni tashkil etadi. Ushbu omillardan birining yetishmovchiligi yoki zaiflashuvi butun tizimga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Demokratik jamiyatning asosi bo'lgan fuqarolik ongi faqat davlat tomonidan yuqoridan pastga qarab joriy etiladigan narsa emas, balki jamiyatning barcha a'zolari – oila, ta'lim muassasalari, nodavlat tashkilotlar va fuqarolarning o'zlari – birgalikda qurgan, doimiy ravishda rivojlantirib boriladigan qadriyatdir. Bu jarayonda kompleks yondashuv – barcha omillarga bir vaqtda e'tibor qaratish va ularni uyg'un rivojlantirish – eng samarali yo'l hisoblanadi.

O'zbekistonda fuqarolik ongini shakllantirish borasidagi davlat siyosatini yanada takomillashtirish, ta'lim tizimida fuqarolik ta'limini kuchaytirish, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish va raqamli savodxonlikni oshirish – bu boradagi ustuvor vazifalar sifatida belgilanishi maqsadga muvofiqdir. Mazkur tadqiqot ushbu yo'nalishda ilmiy-nazariy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. 1948-yil 10-dekabr.
2. United Nations. Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights, Vienna, 25 June 1993.
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil yangi tahriri. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
4. Xolmatova M. Fuqarolik jamiyati va demokratiya asoslari. Toshkent: Akademiya, 2021.
5. Nasirov Otabek Nazirjanovich. (2020). Formation and Activity of Joint-Stock Commercial Banks in the Turkestan Region (Late XIX – Early XX Centuries). ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(6), 1509–1518.
6. Nasirov Otabek Nazirjanovich. (2020). From the History of Consumer Associations in the Turkestan Region (Late XIX – Early XX century). Economics, 3(46), 16–17.
7. Nasirov Otabek., Usmanov Farhod, & Begaliyev Javlonbek. (2020). Order of Creation of Joint-Stock Companies in Turkestan in the Late XIX – Early XX Centuries and Participation of Foreign Capital in It. International Journal of Psychological Rehabilitation, 24(07), 8034–8042.

8. TA'LIM MUASSASALARIDA HUQUQIY TA'LIM-TARBIYANING ZARURATI – тема научной статьи по истории и археологии читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка.